

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ТВОРАХ ІВАНА ВЕЛИЧКОВСЬКОГО.

О. Ф. Шаталіна

В статье рассматривается литературоведческая терминология в произведениях одного из ярких поэтов времен украинского барокко – Ивана Величковского.

Ключевые слова: терминология, стиль «барокко»

В статті розглядається літературознавча термінологія в творах одного із найяскравіших поетів доби українського бароко – Івана Величковського.

Ключові слова: термінологія, стиль «бароко»

In clause the problem of a literary terminology in products of one of the brightest representatives of epoch of Ukrainian Baroque - ivana Velichkovsky is considered.

Key words: literature terminology, style «barokko»

У статті поставлено проблему проаналізувати літературознавчу термінологію у творах Івана Величковського, розквіт творчості якого датується кінцем XVII століття. Ця проблема пов'язана з необхідністю продовжити роботу по впорядкуванню, систематизації та удосконаленню української літературознавчої термінології, в цьому полягає її наукове та практичне значення. При написанні статті аналізуються основні дослідження з даної проблеми, це такі як: збірник Українська література XVII століття [8], книга Маслюка В. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку літератури на Україні [6], а також збірка Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI- XVIII ст. [5].

Іван Величковський – один із найяскравіших представників українського бароко. Всі відомі нам твори Величковського виконані за законами того своєрідного літературного стилю, який оформився в Європі, зокрема в Польщі, в XVI-XVII ст. Стиль цей в сучасній науці іменується то "схоластичним" стилем, то стилем "бароко". Характерною ознакою його є надзвичайно гіпертрофована увага до словесно-декоративного орнаменту: в художньому творі на перше місце висувається форма – вишукані, штучні метафори, несподівані порівняння, ефектні антитези. Запозичені з ренесансу образи античної міфології та історії посідають видатне місце в реквізиті барокових форм.

Засоби прикрасення мови, орнамент розбухають в добу бароко надмірно, а змістові надається другорядного значення. Мета мистецтва за часів бароко – вразити читача, зацікавити цого несподіваними стилістичними ефектами. В самому тексті творів з'ясовуються характерні ознаки різних "поетицьких штучок". Види "штучок" такі: ехо, різні типи так званих раків ("рак льтеральный", "рак словный", "рак прекословный"), вірш "чвогранистый", "единопадежный", вірш "азбучный", чотири типи "акростихіса", "жартовний вьрш", "программа, анаграмма", "эпиграмма", вірш "многопремьнителный", чотири типи "лабиринта" вірш у вигляді "трикутника", вірш "преськасмий".

Подаючи різні форми "раків", "паліндромів", Величковський пояснює, що таке рак "льтеральный". Це – "вьрш, которого льтеры, и вспак читаючися, той же текст выражают.

Наводиться приклад:

Анна дар и мнь сьн мира данна,

Анна ми мати и та ми манна,

Анна пита мя я мати панна

Кожний рядок має ту особливість, що його можна читати звичайно (зліва направо) і навпаки (справа наліво). В обох випадках буде прочитано тіж самі фрази.

За поясненнями самого Величковського "рак прекословный" – це "вьрш, которого слова, вспак читаючися, противный текст вируют". Поет сам наводить декілька прикладів таких віршів. Слова богородиці:

Со мною жизнь, не страх смерти,

Мною жити не умерти, -

коли їх прочитати "вспак", від правої руки до лівої, стають словами винуватниці гріхопадіння, праматері Єви:

Умерти, не жити мною,

Смерти страх, не жизнь со мною.

"Единопадежный" вірш визначається у Величковського як "вьрш, на едину каденцью кончаючийся, в котром всь стишки в едно сее имя Анна впадаютъ":

Порока страна,
Сладкая манна,
Чистая панна,
Яко нам данна,
Богу осанна

За визначенням Величковського: "Азбучный – ест вѣри, который каждое слово от азбучных лѣтер порядком азбучным зачинает". Поет пояснює: "Не положены в нём ъ, ы, ъ, ь бо то лѣтеры конечные, а не початоквые", наводить зразок азбучного вірша:

Аз Благ Всѣх Глубина,
Дѣвственная Єдина,
Живот Зачах Званным
Исуса Избранным...

Отже, слова в азбучному "вірші розміщені так, "що перше починається літерою аз, друге – літерою "буки", далі йдуть "веди", "глаголь", "добро", "єсть" і так далі.

Вірш "жартовный" – це "вѣри, котрий, гды читается, як вѣри идет – жарты, тылко строит. Леч гды в нем каждое словко першою строки з словами другою, противко стоячими, злучати будеш, - зараз иный сенс, правдивый, укажет:

Остав молитву, дѣвство растли, злых чти, друже.
Льность люби, сохраняй злость, лай добрых дуже".
Читаючи ж по вертикалях, матимемо:
Остав льность, молитву люби, дѣвство сохраняй,
Растли злость, злых лай, чти добрых, друже, дуже.

"многopремьнителный ест вѣри, который килка десят разый пременятся может..."
І. Величковський додає, що римляни звали цю форму вірша "протеусом", тобто привласнювали йому імення морського бога Протея, який постійно змінював свій зовнішній вигляд. Зразок такого вірша:

Яко ниву рясно плоды украшают,
Тако дѣву красно роды ублажают,
Ниву рясно плоды украшают яко,
Дѣву красно роды ублажают тако.
Рясно плоды украшают яко ниву,
Красно роды ублажают тако дѣву.

У І. Величковського, як ні в кого з інших поетів цього періоду, літературознавча термінологія представлена досить помітно. Загалом у його віршах нами зафіксовано 54 літературознавчих терміни. Серед них є такі, які мають велику частотність вживання. Це терміни "слово", "книга", "поет", "автор", "вѣри", "текст", "читати", "читання", "читатель" та інші. Часто вживається термін "глава", що називає розділ книги. Від деяких часто вживаних термінів автор за допомогою суфіксів утворює похідні "вѣришик", "стишки", "чительник", "книжица", "книжечка", які в його творах за частотою вживання не поступаються словам, від яких утворені. Багато віршованих творів мають у Величковського назву "пѣсьнь", і за обсягом вони, як правило, невеликі. Від терміна "пѣсьнь" утворене Величковським слово "пѣснословити", що виступає у значенні "декламувати віри". І Величковським від терміна "слово" утворено прикметники "словный" та "словесный", від терміна "лѣтера" – прикметник "лѣтеральный", від терміна "оратор" – "ораторских".

За смисловим навантаженням літературознавчі терміни, зафіксовані у творах І. Величковського, можна розподілити на декілька груп. Перша група – це літературознавчі терміни, що вживаються на позначення самих видів літературних творів: "пѣсьнь", "повесть", "молитва", "псалом", "стих", "проповѣдь". Друга велика група – назви різновидів віршів. У І. Величковського їх зафіксовано понад 20. Ось ці назви: "эхо", "рак лѣтеральный", "рак словный", "рак прекословный", "вѣри чворогранистый", "вѣри згожающей", "порядный непорядок", "единогласный вѣри", "единопадежный вѣри", "азбучный вѣри", "акростихис", "акростихис", "жартовный вѣри", "эпиграмма", "многopремьнителный вѣри", "лабиринт", "столп", "пресъкаемый вѣри", "полндром" (це вірш, що читається зліва направо і навпаки), "програма".

Взагалі з терміном "програма" Величковський поводить досить вільно. Такий же різновид вірша автор називає і "анаграма" та "епиграма" і від них утворює такі терміни, як "программата" та "епиграммата". Також один і той же різновид вірша поет іноді називає варіантними термінами "лабиринт", "лавириинт", "лавириинО". Віршована рима у І. Величковського має назву "каденцья". Епітафія у Величковського має назву "епитафiон". Вживає поет і такий літературознавчий термін як "предмова", який дійшов до нашого часу майже не змінившись. Термінові "рідна мова" у Величковського відповідає термін "природный язык".

Поезія бароко сприяла розвитку літературної мови, підсилювала техніку віршоскладання, збагачувала словник літературознавчої термінології. Величковський, віртуозно володіючи словом і віршем, полюбляв експериментувати, шукати і розробляти нові і незвичайні літературні форми. Значна частина літературознавчих термінів, які використовував І. Величковський, вживаються й у наш час і зафіксовані у найновішому "Літературознавчому словнику - довіднику" (К. 1997, 749 с.) Такі терміни: "*предмова*" – передмова, "*чителник*" – читач, "*акростихіс*", "*акростихис*" – акростих, акровірш, "*анаграмма*" – анаграма, "*епиграмма*" – епіграма широко вживаються в літературознавстві і зазнали тільки незначних фонетичних змін.

Література:

1. Величковський І. Твори. – К., 1972. – 191 с.
2. Сфремов С. Історія українського письменства. – К., 1995. – 686 с.
3. Літературознавчий словник-довідник. – К., 1997. – 749 с.
4. Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI- XVIII ст. – К., 1981. – 264 с.
5. Маслюк В. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст.. та їх роль у розвитку літератури на Україні. – К., 1983. – 214 с.
6. Наєнко М. Українське літературознавство – К., 1997. – 315 с.
7. Українська література XVII століття. – К., 1987. – 604 с.

Поступила 06.09.2004 г.